

Бачинська Л. Г.¹, Меженна Н. Ю.²

¹ професор кафедри Основ архітектури та архітектурного проектування КНУБА, Київ

bachinska.lg@knuba.edu.ua
orcid.org/0000-0002-6942-5627

² доцент кафедри Основ архітектури та архітектурного проектування КНУБА, Київ

mezhenna.niu@knuba.edu.ua
orcid.org/0000-0003-0611-9144

МЕТОДОЛОГІЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ МАЛИХ МІСТ УКРАЇНИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ АРХІТЕКТОРІВ ЯК ВІДПОВІДЬ НА НАСЛІДКИ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

© Бачинська Л. Г., Меженна Н. Ю., 2026

<https://doi.org/10.32347/2519-8661.2026.35-36.249-258/>

Анотація. У статті досліджено теоретичні та методичні засади архітектурного проектування малих міст України в контексті подолання наслідків збройної агресії. Проаналізовано трансформацію містобудівних вимог до сельбищних та громадських територій, зумовлену необхідністю формування безпекового каркаса та інклюзивного середовища. Визначено роль малих міст як ключових елементів системи розселення, що потребують впровадження принципів сталого розвитку та біофільного дизайну для ревіталізації зруйнованої тканини міста. Авторами запропоновано алгоритм адаптивного проектування, який поєднує функціональну гнучкість міських структур із сучасними вимогами до цивільного захисту та універсального дизайну.

Ключові слова: архітектурне проектування, мале місто, повоєнне відновлення, регенерація міського середовища, інклюзивність, безпековий каркас, проектна стратегія, урбаністична стійкість.

Визначення мети. Повоєнне відновлення малих міст України вимагає переходу від лінійного планування до стратегій адаптивної регенерації. Проектні рішення мають базуватися на комплексному аналізі руйнувань та нових демографічних запитах, інтегруючи безпекові параметри безпосередньо у планувальну структуру поселення. Сучасна задача – навчити студента-архітектора не просто проектувати геометричні форми, а створювати життєздатні, безпечні та інклюзивні міські організми, аналізувати наявну ситуацію та пропонувати креативні, але життєздатні рішення. Виконуючи роботу, майбутній фахівець має опанувати методику «гнучкого планування», що дозволяє місту адаптуватися до змінних соціально-економічних умов, забезпечуючи при цьому високу якість життя, психологічний комфорт та екологічну стійкість середовища.

Процес проектування базується на глибокому аналізі існуючого стану міста, врахуванні оновленої нормативно-правової бази та впровадженні принципів міського людиноорієнтованого дизайну як інструменту відновлення ментального здоров'я мешканців у повоєнний період. Наголошується на тому, що проектується саме місто, де є руйнування, місто, що постраждало від російської агресії. Тому до звичайних вимог до проекту додається саме філософсько-психологічний аспект – як співпрацювати з тим, що у тій чи іншій мірі зруйновано. Саме тому основним завданням курсового проекту на кафедрі основ архітектури та архітектурного проектування КНУБА є реконструкція малого міста, що зазнало руйнувань та забезпечення на його території після реконструкції комфортних умов для праці, побуту і відпочинку населення.

Виклад основного матеріалу. Раніше методика проектування навчального проекту на 5-му курсі базувалась на кількох дещо розширених варіантах завдання. Воно передбачало два варіанти: проектування нового міста та реконструкція міста. Зазвичай надавалися ділянки, де можливо проектування малого міста «з нуля». Перед початком проектування необхідно було провести історичний та містобудівний аналіз існуючої території. Запроектувати повністю нову міську структуру, що буде комфортною для мешканців та передбачати подальший розвиток міста. У варіантах з реконструкцією міст зазвичай віддавали перевагу містам з нерозкритим туристичним потенціалом. Генеральні плани міст бути надані викладачами, або обрані самостійно студентом та погоджені з викладачами. Необхідно було виділити проблемні та перспективні напрямки розвитку міста. Чи запропонувати абсолютно новий напрямок розвитку, наприклад науковий, освітній, або такий, що межує між кількома (сільське господарство з науково-виробничим комплексом та освітньою структурою, туристичні зони з лікувально-відпочинковими та розважальними зонами та ін.). Нові напрямки або розвиток існуючих повинні стати містоутворювальними чинниками, ввести інвестиції та залучити потік людей, зацікавлених у постійному або тимчасовому проживанні у місті. А це надалі повинно призвести до розширення функцій у місті, створення нових робочих місць, підприємств для розваг, відпочинку, торгівлі, споживання їжі, нового постійного та тимчасового житла.

За сучасної ситуації в Україні викладачами кафедри було прийняте рішення про внесення деяких корегувань у завдання до проектування. У зв'язку з тим, що тема повоєнної реконструкції є надзвичайно актуальною, запропоновано та апробовано впродовж останніх навчальних років таке формулювання щодо курсового магістерського проекту: **«Запропонувати реконструкцію малого міста в Україні, яке зазнало руйнувань під час російської агресії, понесло вагомі архітектурні збитки»**. Причому було прийняте рішення, що викладачі не надають конкретних міст та територій, а студенти обирають місто самостійно. Досвід показав, що проектування у цьому випадку стає більш «особистісним», студенту дійсно цікаво працювати над концепцією. Часто обираються рідні міста, іноді, нажаль, ще окуповані або ті, що були під окупацією деякий час. На нашому факультеті і, зокрема, кафедрі, дуже багато студентів із різних регіонів України, багато хто має рідних, які саме зараз захищають країну у східних та південних регіонах. Тому майбутнє міст, про які знаєш, чув, спілкуєшся з людьми звідти і прямо зараз – стає актуальним саме особисто. І психологічний, емоційний контекст **ЗБЕРЕЖЕННЯ – ВІДНОВЛЕННЯ – СТВОРЕННЯ НОВОГО – ФІКСАЦІЯ МІСЦЬ ПАМ'ЯТІ** – стає особистим завданням. Студенти розробляють проекти швидше, пропонують цікаві рішення, нестандартні підходи. Відчувається, що тема їм близька і цікавить саме результат роботи.

Тобто у завданні залишаються усі методичні основи до проектування міста та проблематика доповнюється сучасними вимогами, вирішуються актуальні проблеми сьогодення. Процес проектування містобудівних об'єктів базується на класичних методологічних дослідженнях і сучасних комп'ютерних технологіях, застосуванні у пошуках належної інформації усіх сучасних методів, включаючи як натурні обстеження, так і штучний інтелект. Але незмінною рисою архітектурного проектування в сучасних умовах залишається присутність науково-методичного і художнього пошуку. Застосування студентами теоретичних знань багатостадійних методів проектування, використання обґрунтованої послідовності вирішення містобудівних задач на основі визначених теоретичних принципів і методів організації території забезпечують успішне виконання курсового завдання.

Перший етап роботи містить збір вихідних даних, який формується на аркушах – презентації за наступним планом:

1. Географічне розташування міста.
2. Історія міста, якщо вона цікава та розгалужена – може бути проілюстрована архівними матеріалами, фотографіями, хронологією виникнення міських утворень та пам'яток.
3. Сучасний стан, природно-кліматична характеристика, кількість населення, основні містобудівні чинники (до війни та зараз).

4. Пам'ятки архітектури, визначні місця, красиві видові зони – тобто потрібно визначити що у місті було (і є зараз чи може бути відновлено) привабливого та цікавого.
5. Руйнування, яких зазнало місто.
6. Аналіз світового досвіду, пошук референсів щодо містоутворень та окремих фрагментів міст.
7. Визначення позитивних та негативних чинників, що впливають на формування міста.
8. Основна ідея-концепція формування міста та стратегія його розвитку.

Результат першого етапу: аналіз існуючого стану міста, історико-культурних особливостей житлової, промислової та ландшафтної-рекреаційної території, аналіз світового досвіду щодо містоутворень, показ руйнувань, яке зазнало місто та визначення основних проблем та можливих пріоритетів розвитку міста. Вся аналітична інформація виклається у наочному графо-аналітичному вигляді зі зрозумілими ілюстраціями та піктограмами (Рис.1).

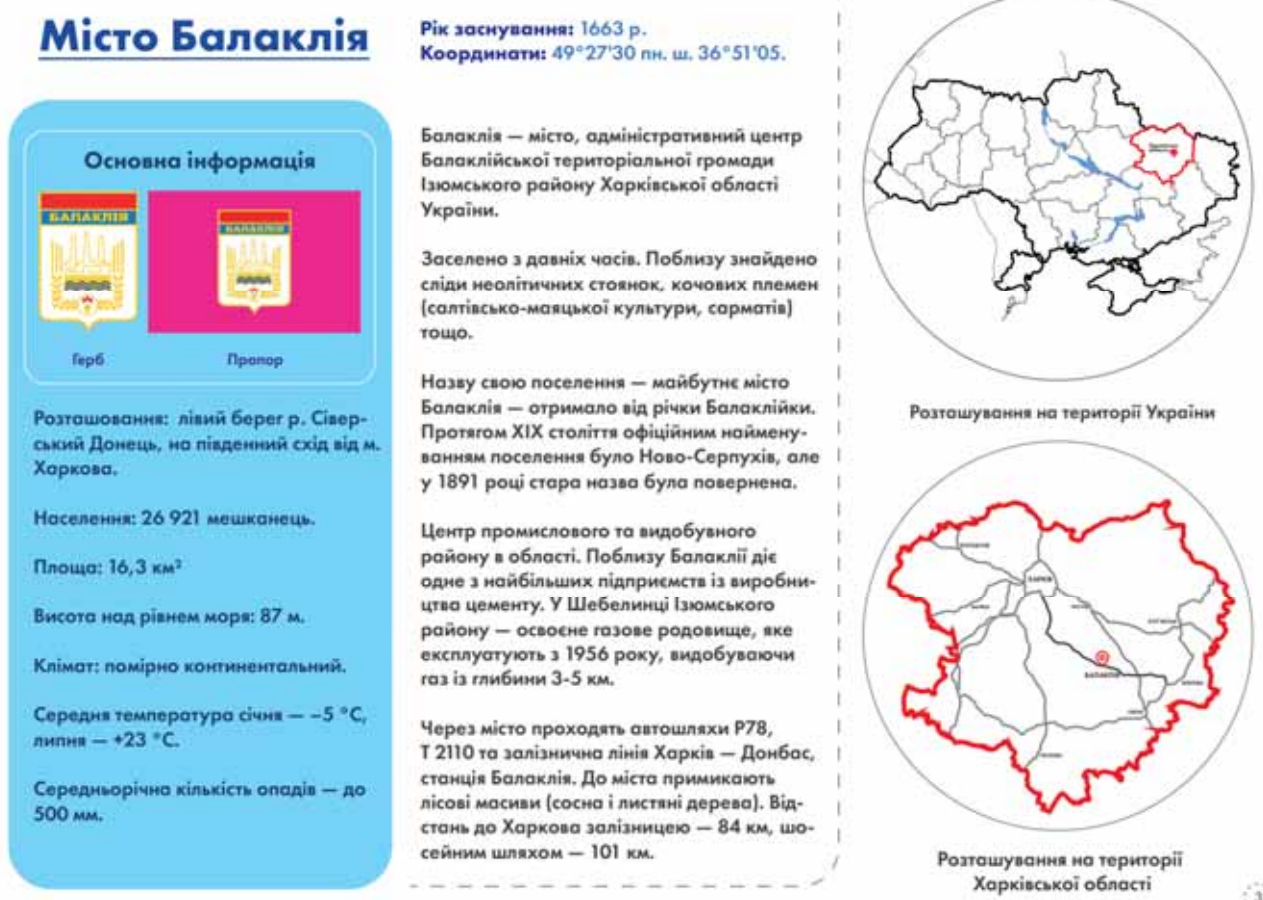

Рис.1. Приклад довідки та аналізу міста Балаклія (студентка Олександра ЮРЧУК)

Місто Балаклія

Історична хроніка

Балаклію засновано 1663 як козацьку слободу. Названо, ймовірно, за місцевою річкою (тепер р. Балаклійка)

1817–1857 перебувала в статусі військового поселення. Перейменовано на Новосерпухів, що зберігалось до 1891

Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24.02.2022 почалися обстріли міста. Від 03.03.2022 Балаклію тимчасово окуповано. Звільнено 08.09.2022 за контрнаступу Збройних сил України.

Пізніше у 18 ст. була відомим торговельним центром. Від 1765 — центр комісарства Ізюмської провінції Словідсько-Української губернії. Від 1782 — волосний центр Зміївського повіту.

У ході наступу радянських військ проти Армії Української Народної Республіки 1919 встановлено радянську владу. Статус міста має від 1938. У роки Другої світової війни окуповано, звільнено 1943.

Рис.2. Головні історичні події в місті Балаклія (студентка Олександра ЮРЧУК)

Місто Балаклія

Переваги та недоліки міста

ПЕРЕВАГИ

1. Вигідне розташування – місто знаходиться на перетині важливих транспортних шляхів, має залізничну станцію, що сприяє економічній активності та логістиці.
2. Промисловий потенціал – у місті є кілька великих підприємств, зокрема будівельної та хімічної галузі, які забезпечують робочі місця.
3. Наявність природних зон – річка Сіверський Донець, ліси та інші зелені зони.
4. Розвинена освітня сфера – у місті функціонують школи, бібліотеки та інші заклади освіти.
5. Історична та культурна спадщина – у місті є визначні пам'ятки та місця, що зберігають історію регіону.

НЕДОЛІКИ

1. Наслідки війни – значна частина житлового фонду, інфраструктури та промислових об'єктів зруйнована або пошкоджена.
2. Нестача житла – через руйнування будівель у місті виникла потреба в новому житловому фонді.
3. Проблеми транспортної інфраструктури – у місті бракує якісних доріг, мостів і зручних переходів, що значно ускладнює пересування.
4. Дефіцит дитячих садочків – їхня кількість є недостатньою для того, щоб задовільняти потреби населення.
5. Обмежена сфера дозвілля та спорту – нестача сучасних спортивних і розважальних об'єктів.

Рис.3. Переваги та недоліки в структурі міста Балаклія (студентка Олександра ЮРЧУК)

Наочно привабливо виглядають проєкти, де розглядаються міста з цікавою історією (Рис. 2). Обов'язково для кожного міста треба було провести аналіз структури та зонування міста, наявності певних об'єктів і достатності їхньої кількості, завдяки чому можна було виявити переваги і недоліки та встановити потреби коригування планування (Рис. 3). Під час захисту кожного проєкту, що відбувається в режимі презентації з доповіддю, видна зацікавленість групи у процесі. Студенти активно беруть участь в обговоренні, задають цікаві питання, згадують, чи були вони у тому місці, у відзначених історичних будівлях. Таким чином, важливим є навчально-виховний процес, залучення студентів до сьогодишніх тяжким подій в Україні, обговорення необхідності історичної пам'яті. Розглядаються та пропонуються наступні варіанти збереження пам'яті:

- документальний, коли будівлі та їх комплекси реставруються, реконструюються та відновлюються, залишаються акцентними у відновленій чи новоствореній містобудівній структурі;
- пам'ять місця, коли пропонується у сучасному містобудівному рішенні акцентувати деякі зони, встановити пам'ятні знаки, виділити меморіальні простори, тобто сучасними методами нагадати про історичну значимість деяких місцевостей, споруд, яких вже немає чи історичних функціональних зон;
- музеєфікація, коли артефакти переносять у повноцінний музей, що може бути як в історичній будівлі (їх комплексі), так і у новозбудованій, зазвичай такі зони вписуються у загальний туристичний маршрут, який також проєктують, або розташовані у центрі міста.

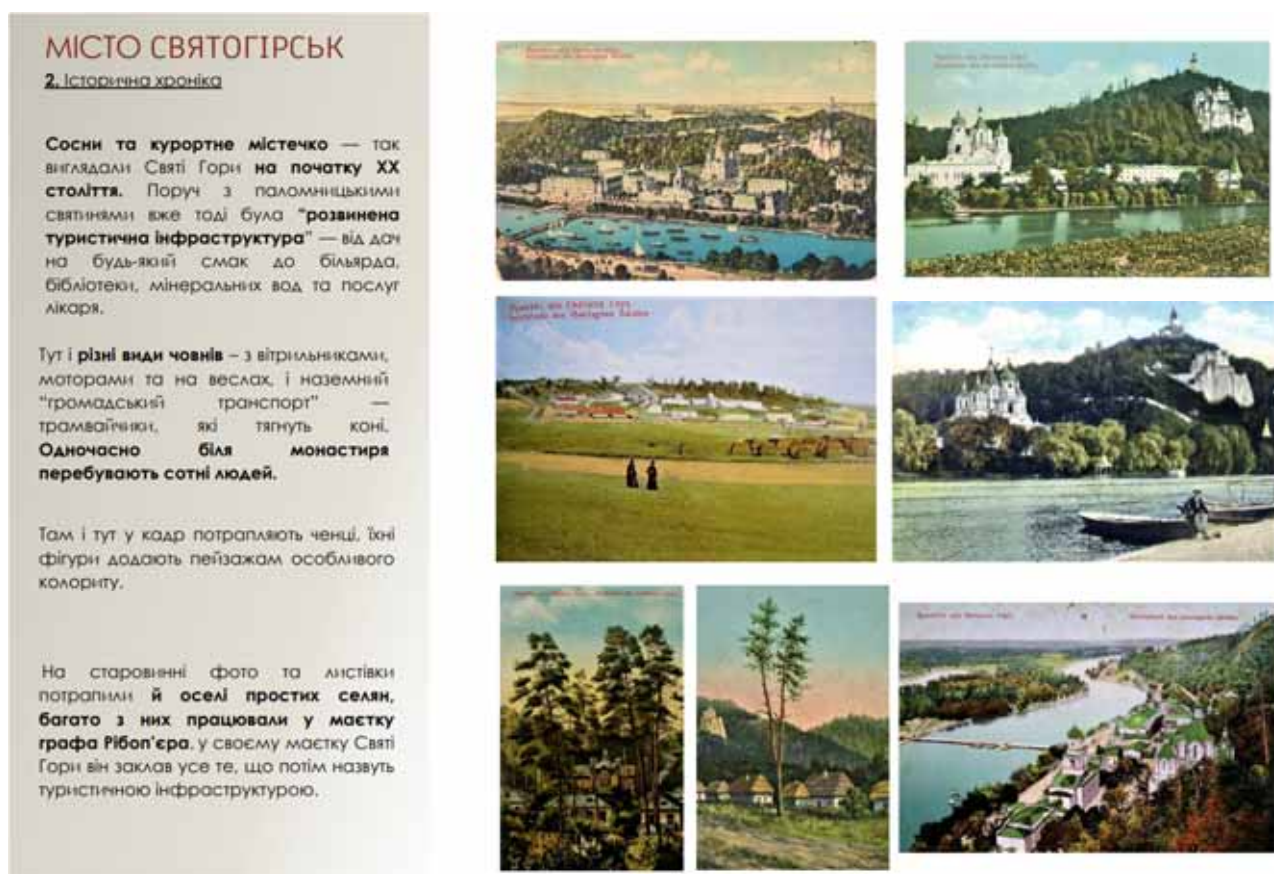

Рис. 4. Історична хроніка міста Святогірськ (студентка Катерина КІОР)

Рис.5. Головні історичні події міста Святігорськ (студентка Катерина КІОР)

Кожне з обраних студентами міст зазнало руйнування впродовж російсько-української війни. І чим мальовничіше було місто, чим цікавіше – тим болючіше сприймаються зображення та опис руйнувань. Так, у завдання входить мета – проаналізувати руйнування, що зазнало місто, зафіксувати, та зробити пропозиції що до конкретних рішень. Це, знову такі – концептуальні поки що варіанти: відновити у первісному вигляді, відновити з реконструкцією та пристосуванням, зберегти як пам'ять, музеєфікувати та інші варіанти та похідні від них, їх компіляція.

Реконструкція малого міста в сучасному контексті – це не лише відновлення втрачених об'єктів, а стратегічне переосмислення міського простору. Студентський курсовий проект має базуватися на таких принципах:

1. Адаптивне використання територій. Трансформація зруйнованих промислових майданчиків під інклюзивні громадські хаби або мультифункціональні комплекси (житлові та громадські).
2. Універсальний дизайн як база. Проектне рішення повинно забезпечувати безбар'єрність, враховуючи потреби ветеранів та маломобільних груп населення.
3. Екологічна регенерація. Впровадження принципів біофільного міського дизайну в межах реконструйованих кварталів для створення психологічно комфортного середовища.
4. Інтеграція безпекових споруд. Кожен проект реконструкції має містити рішення щодо об'єктів цивільного захисту подвійного призначення, гармонійно вписаних у ландшафт.

Аналіз міст, що зазнали значних руйнувань, приводить до висновків, що критично важливою складовою сучасного проекту малого міста є формування багаторівневої системи цивільного захисту (споруд подвійного призначення) та забезпечення повної безбар'єрності громадського простору. Це є базовою умовою соціальної реабілітації мешканців та інтеграції маломобільних груп населення. Робота над проектом малого міста, що потребує відновлення, дає відчуття причетності до реальної відбудови країни. Студент стає не просто дослідником, але й автором концепції, яка може бути використана громадами як база для стратегічного планування.

Рис.6. Місто Гуляйполе, руйнування будівель внаслідок війни (студентка Ольга КОЛПАКОВА)

Місто Охтирка

руйнування

- Внаслідок бойових дій місто зазнало значних руйнувань: пошкоджено або знищено близько 650 споруд (із понад 30 тис.), з них частина — повністю або сильно зруйновані.
- Виділяються 4 основні зони ураження: Дачний мікрорайон (і військова частина), центр міста, північні та східні околиці.
- Найбільше постраждало житло (понад 60 %): багатоповерхівки та приватні садиби, особливо в Дачному та північній частині.
- Значних втрат зазнала промисловість (≈23 %): уражено нафтокомплекс, будівельні та широбічні об'єкти.
- Постраждала також адміністративна та соціальна інфраструктура (≈5 %): знищено міську раду, вокзал, пошкоджено культурні об'єкти.
- Загальні збитки оцінюються приблизно у 43 млн доларів; розроблена концепція відбудови (за підтримки USAID).

Рис. 7. Місто Охтирка, архітектурна спадщина та руйнування внаслідок війни (студентка Стелла ЛЕВЧЕНКО)

Авторські пропозиції студентів мають бути представлені за структурою: аналіз існуючого стану – авторські пропозиції. На транспортній схемі, де традиційно вказують автомобільний транспорт, та

пішохідні маршрути, якщо є водна артерія – річкове сполучення, пропонуються також більш сучасні тенденції. Необхідно запропонувати прокладання доріг для велосипедів та «малого транспорту» – електричних самокатів, скутерів. Також наголошується на необхідності екодуків – мостів для тварин, щоб забезпечити їм вільний перехід через великі автомобільні дороги (Рис.8).

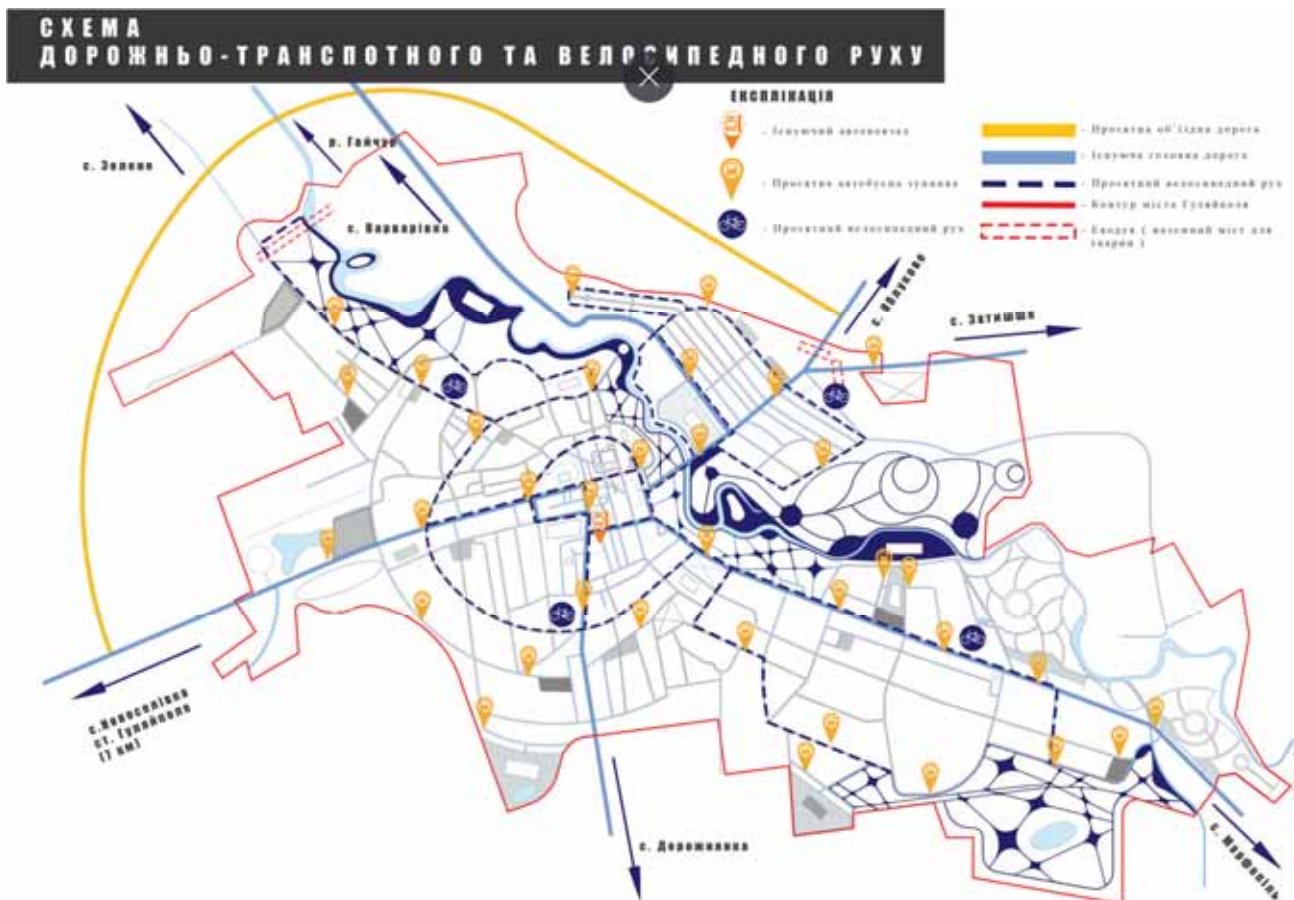

Рис.8. Місто Гуляйполе, схема дорожньо-транспортного та велосипедного руху, пропозиції екодуків на виїздах з міста, у зелених зонах (студентка Ольга КОЛПАКОВА)

Традиційні містобудівні чинники (комфортне житло, промисловість, навчальні заклади, культурно-побутове обслуговування) завжди залишаються актуальними, але у проєктах свідомо застосовується метод аналітичного осучаснення функцій, аналізуються напрямки по кожному чиннику та додаються ті, що притаманні саме регіону проєктування, є актуальними для цього міста. І те, що студенти зазвичай обирають знайомі їм з дитинства міста – є дуже позитивним, вони проводять аналіз вже з позиції професійного архітектора. Навіть звучать фрази: «ми і не помічали, чому так, щось було незручно, або дійсно, практично неможливо». Особливо наголошуємо на тому, що повинна бути зручність для усіх верств населення. Не секрет, що молодь їде з малих міст, тому акцент робиться на поступовій професійній освіті від садочка – школи – коледжу – до профільного ВНЗ або його філії у певному малому місті. Також пропонується створити мистецькі та спортивні заклади освіти, простори для позашкільної освіти. Все це є дуже важливим для концентрації молоді у малих містах, їх бажанні вчитись та працювати «вдома», або, навіть, переїжджати з великих міст у малі, користуючись їх перевагами.

До переваг також відносимо озеленення міста, паркові зони, облаштування набережних та ін. У малих містах України зони річок часто не мають облаштованих набережних, зелені зони, навіть, якщо вони є захаращеними, промислові зони тяжіють також до водних ресурсів та історичних центральних зон. Розкриття центру міста до води через паркову зону стає провідною ідеєю багатьох студентських проєктів. Також є нагальним облаштування парків та скверів у сельбищних зонах, як існуючих, так і

тих, що проєктуються на розвиток міста. Біофільний дизайн міста – це стратегічний підхід до формування міського середовища, який базується на генетичній потребі людини в контакті з живою природою. Це не просто «озеленення» територій, а створення інтегрованої екосистеми, де природні елементи (світло, вода, рослинність, природні матеріали та біоморфні форми) є структурними компонентами архітектурно-планувальної організації міста.

Рис. 9. Пропозиція культурно-туристичного розвитку і благоустрою громадського центру міста Ізюм (студентка Аріна ЗАЙЦЕВА)

Висновки. Повоєнне відновлення малих міст України вимагає трансформації парадигми проєктування, переходу від лінійного планування до стратегій адаптивної регенерації. Проектні рішення мають базуватися на комплексному аналізі руйнувань та нових демографічних запитів, інтегруючи безпекові параметри безпосередньо у планувальну структуру поселення.

Застосування викладеної методики у межах курсового проєктування надає студенту низку стратегічних переваг, що виводять його роботу на рівень реального архітектурного проєктування. Студент працює не з абстрактним об'єктом, а за актуальною проблематикою відновлення міст України, досліджує архітектурно-планувальну організацію малого міста у контексті сучасних викликів. Впровадження цих переваг у навчальний процес дозволяє трансформувати курсовий **проєкт** із формальної звітності у потужний інструмент професійної самоідентифікації студента. Це створює середовище, де академічна наука безпосередньо корелює з практичними запитами суспільства та творчими амбіціями майбутніх зодчих. Запропоновані у статті підходи до проєктування та реконструкції малих міст можуть бути використані як теоретичне підґрунтя для розроблення стратегічних планів відновлення територіальних громад, забезпечуючи високу якість життя та інвестиційну привабливість поселень у довгостроковій перспективі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бачинська Л.Г. Вплив воєнно-політичної ситуації в Україні на напрямки відновлення міст (на прикладі м. Попасна). / Урбаністичний форум. Зб. наук. пр. За мат. міжнародних наукових конференцій «Просторове планування» (28 квітня 2023 р.) та «Будівельне право» (5 травня 2023 р.). В 2-х ч. Київ–Тернопіль : КНУБА, «Бескиди», 2023. Частина 1. 245 с. – С. 45-49.
2. Бачинська Л.Г. Російська навала в Україні: стан українських міст та ймовірні напрямки відновлення. / Сучасна архітектурна освіта. Архітектура - Дизайн - Мистецтво України: відновлення, реконструкція, реставрація: матеріали XIV Всеукраїнської наукової конференції 24 листопада 2022 р. – К.: КНУБА, 2024. – 159 с. - С. 18-20.
https://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/20/Suchasna_arkhitekturna_osvita_XIV.pdf
3. Містобудування: довідник проєктувальника / за ред. Т.Ф. Панченко. – 2-ге вид., доповн. – К.: Укрархбудінформ, 2006. – 192 с.
4. Петришин Г.П. Містобудівне проєктування: навчальний посібник / Г.П. Петришин та ін.; за ред. Г.П. Петришина, Б.С. Посадського, Ю.В. Ідака. – Ч. II: Проєктування структурних елементів міста. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2017. – 288 с.
5. Liudmyla Bachynska. The consequences of the destruction of Ukrainian cities by the Russian invaders and the problems of their restoration (on the example of m. Popasna). / Scientific Collection «InterConf+», 29(139), P. 293–309. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2023.029>.
6. Liudmyla Bachynska, Ways of choosing methods for the restoration of Ukrainian cities after the Russian invasion. / Scientific Collection «InterConf+», (28(137), P. 427-441.
<https://doi.org/10.51582/interconf>.

Liudmyla Bachynska ¹, Nataliya Mezhenna ²

¹ Professor, Department of Fundamentals of Architecture and Architectural Design, KNUCA, Kyiv
bachinska.lg@knuba.edu.ua
orcid.org/0000-0002-6942-5627

² Associate Professor, Department of Fundamentals of Architecture and Architectural Design,
KNUCA, Kyiv
mezhenna.niu@knuba.edu.ua
orcid.org/0000-0003-0611-9144

METHODOLOGY OF RESUMING PLANNING OF SMALL TOWNS OF UKRAINE IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF ARCHITECTS AS A RESPONSE TO THE CONSEQUENCES OF MILITARY AGGRESSION

© L. Bachynska, N. Mezhenna, 2026

Abstract. The article examines the theoretical and methodological principles of architectural design of small towns in Ukraine in the context of overcoming the consequences of armed aggression. The transformation of urban planning requirements for residential and public areas, caused by the need to form a security framework and an inclusive environment, is analyzed. The role of small towns as key elements of the settlement system, requiring the implementation of the principles of sustainable development and biophilic design for the revitalization of the destroyed city fabric, is determined. The authors propose an adaptive design algorithm that combines the functional flexibility of urban structures with modern requirements for civil protection and universal design.

Keywords: architectural design, small town, post-war reconstruction, regeneration of the urban environment, inclusivity, security framework, design strategy, urban sustainability.